

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Мануйлов Е. Н.

Осуществлен социально-философский анализ проблемы ответственности. Доказано, что профессиональная ответственность – это положительная социальная ответственность специалистов различных уровней. Она связана с компетентностью и полномочиями конкретного профессионала.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, профессиональная ответственность, позитивная ответственность, деятельность, компетенция, профессиональная этика.

PHILOSOPHIC ANALYSIS OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY

Manuylov E. M.

The article deals with the philosophic analysis of personal responsibility and proves that professional responsibility is positive social responsibility of specialists of different levels and is connected with competence and powers of a particular professional.

Keywords: responsibility, social responsibility, professional responsibility, positive responsibility, activity, competence, professional ethics.

УДК 340.12

Ю. В. Мелякова, кандидат філософських наук

КАТЕГОРІЇ «ВИНА» І «ВИННІСТЬ»: ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОЇ ТА ПРАВОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Здійснено компаративістський підхід до розгляду категорій «вина» і «винність» з морально-етичної та юридичної точок зору. Виявлено особливості їх смислової інтерпретації в даних галузях знання. Проаналізовано проблеми співвідношення вини і винності, вини і відповідальності, морального визнання і правового визнання вини, ролі покарання в усвідомленні вини, суб'єктивної ідентичності винного в полі правового дискурсу.

Ключові слова: вина, винність, визнання вини, відповідальність, караність, суб'єкт відповідальності.

Актуальність проблеми. В умовах моральної деградації, що спостерігається у креативному постмодерному соціумі, особливої значущості набуває проблема правового і морально-психологічного визнання вини. Проблемним

виявляється сьогодні пошук підстав правосуддя, правової свідомості та суб'єктивної вини за відсутності класичних моральних ідеалів і цінностей, як-то: сорому, розкаяння, сумління, відповідальності. Екзистенційний сенс правової категорії «вина» безнадійно застарів і потребує якісного переоцінювання та переосмислення в сучасному культурному просторі анонімної безвідповідальності.

Аналіз джерел і публікацій. Інтерпретація категорії «вина», а також усіх обумовлених нею наслідків з морального погляду ґрунтується на філософсько-етичних дослідженнях А. Гусейнова, Р. Апресяна, Т. Мішаткіної, А. Потребчука, С. Соммера, А. Камю, А. Кьостлера, міркуваннях Г. Гегеля щодо ролі визнання у способі буття права та правових відносинах. Так, сучасний мораліст С. Соммер дуже критично оцінює морально-психологічний стан сьогодинішнього суспільства (як «тиранію мас»), а також перспективи ствердження вини як абсолютної моральної цінності. Наприклад, А. Камю у своїх «Міркуваннях про гільйотину» розкриває несвоєчасність та марність смертної кари щодо збудження свідомості і почуття вини злочинця. А. Потребчук також зазначає труднощі визнання справедливості права і відповідно особистої вини з боку тих, хто підлягає покаранню. Правовий зміст понять «вина» і «винність» розкривається шляхом звернення до офіційних юридичних джерел: енциклопедичних словників, довідників, коментарів, законодавчих документів. Вони догматично тлумачать визначення, різновиди, системні зв'язки, зумовленість і наслідки правової вини. Це дозволяє виявити особливості і тонкощі морально-правового розуміння зазначених категорій. У своєму філософсько-правовому аналізі вини і винності ми опираємося на антропологічну теорію П. Рікьора про форми суб'єктивної ідентичності, а також на його герменевтичний досвід правосуддя, в основу якого покладено деонтологію суб'єкта відповідальності.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу моральної категорії «вина» і правової категорії «винність» заради визначення як їх особливостей, так і взаємної необхідності в межах свідомості караного суб'єкта для триумфу правосуддя.

Морально-філософська інтерпретація категорій «вина» і «винність» здійснюється з огляду на об'єктивні норми моралі і ґрунтується на внутрішньому визнанні особистої вини суб'єкта, з одного боку, і ступеня шкоди (страждання), що заподіяні оточуючим, – з другого. Мораль розглядає вину як психічний феномен, почуття. Саме усвідомлення людиною власної вини є необхідною і достатньою умовою її щирого розкаяння, визнання особистої винності, з'явлення з повинною. Останнє, до речі, розцінюється позитивним правом як пом'якшуюча обставина, що знижує ступінь винності і покарання правопорушника.

Вина ґрунтується на особистій мужності – одному зі стовпів моралі. Усвідомлення власної вини є неможливим без внутрішньої здатності перебороти себе, наступити на свою горділивість, взяти на себе відповідальність.

Мужність дає можливість зрозуміти свою вину, прийняти її та існувати з нею. Отже, мати мужність визнати винність у правовому дискурсі означає перш за все мати мужність усвідомити особисту вину. Вина, що внутрішньо визнана, залишає по собі цілий шлейф супутніх емоцій, збуджених совістю. Муки совісті – це усвідомлення своєї винності, осмислення аморальності здійснених учинків, сором за те, що здійснив або хотів здійснити, за ті наслідки, які є чи могли б бути. Це співчуття до потерпілого, образа за себе, сором за принижену гідність [1, с. 205]. Муки совісті знаменують неприйняття себе як такого. Визнання своєї вини полягає в засудженні себе, каятті, явно вираженому жалкуванні про здійснене і намаганні не здійснювати наперед того, що за-слуговуватиме на співчуття. Визнання своєї вини може приймати форму сповіді, полягає в усвідомленому прийнятті покарання, що спокутує вину, може перейти у рішучість [2, с. 264].

Таким чином, спостерігається певна особливість понять «вина» і «винність». Якщо вина має більшою мірою моральний зміст, то винність несе позитивно-правовий сенс. Усвідомлення вини має особистісний, інтимний характер, здійснюється шляхом рефлексії, в результаті самоаналізу, у той час як винність визнається під впливом соціуму і тільки відносно іншого. Проте чи означає це, що між виною і винністю є відношення причинно-наслідкової необхідності: визнаний винним, отже, усвідомив свою вину? Зовсім ні. «Після» – ще не значить «за причиною». Так само відчуття особистої вини в свою чергу ще не детермінує фактичну, правову винність особи, що її відчуває. До того ж, як слушно зазначає чилійський філософ С. Соммер, у всіх шарах суспільства є злочинці, яким вдається так успішно приховувати свою сутність, що закон не в змозі притягнути їх до відповідальності. За іронією долі подібні люди нерідко вважаються чесними зразковими громадянами. Отже, той, хто не спійманий, в очах суспільства не злодій [3, с.153]. Сподіватися ж на те, що злочинець сам передасть себе в руки органів правопорядку, будучи не в змозі нести тягар власної вини, було б надто сміливо. Тому об'єктивна винність не завжди з необхідністю передбачає суб'єктивне розкаяння і моральну вину.

А. Камю в есе «Міркування про гільйотину» зазначає, що вбивця більшість часу відчуває себе невинним, коли вчиняє вбивство. Кожен злочинець виправдовує себе до суду. Він вважає себе якщо не правим, то принаймні виправданим обставинами. Він не думає і не передбачає; якщо він думає, то тільки про те, що буде виправданий повністю або частково. Як він може боятися того, що вважає абсолютно неймовірним? Він страшитиметься смерті лише після вироку, але не до вчинення злочину. Отже, для того аби закон (смертна кара) дійсно мав застрашливий характер, необхідно, щоб він не залишав жодного шансу вбивці, щоб заздалегідь навіть теоретично не припустив ніяких пом'якшувачих обставин [4, с.154]. Тобто, А. Камю вважає жадливість процедури смертної кари, що покликана збудити у вбивці розкаяння і відчуття вини, як мінімум несвоечасною, а тому некорисною. Особистий

досвід кожного, хто був страчений через гільйотину, вже не стане у нагоді майбутнім авантюристам, а тому не має суспільної користі, лише нелюдську сутність. Слід вважати, що ступінь вини повинна бути жорстко і чітко окресленою у правовій свідомості саме майбутнього чи потенційного злочинця, а не злочинця, який отримав смертний вирок.

Йдеться про те, що людина, винність якої аргументовано доведено і визнано, в ідеалі повинна вважати вирок справедливим і усвідомлювати особисту вину. Саме тому правозастосування має бути справедливим з точки зору як членів суспільства, яке захищає себе від протиправних посягань, так і тих, хто відповідно до цього підлягає покаранню, зазначає А. Потребчук [5, с. 111]. На його думку, у вченні Гегеля про покарання, так само, як і у вченні Канта, є моменти, які викликають заперечення. По-перше, де докази, що веління права завжди є розумними і що вони є втіленням абсолютного блага? В історії багато прикладів того, як точне слідування зовнішньо справедливим законам породжувало страждання і заподіявало шкоду. По-друге, якщо злочин має уявне існування і виявляє свою нікчемність через покарання, то чому покарання має характер заподіяння реального збитку і страждання злочинцю, чи не достатньо просто констатувати факт нікчемності? Навіщо потрібне покарання, якщо злочинець визнає свою вину і ліквідував розлад злочинної приватної волі з розумною загальною волею? [5, с. 114].

Почуття вини є свідченням емоційної залежності людини від скоєних або не скоєних нею вчинків. Вину слід розглядати як одну з категорій природного права, одну з підстав права взагалі. Однак вина та винність – це водночас і категорії позитивного права. Юридична винність означає певний легітимний статус, який набуває людина в результаті доведеного обвинувачення її в тому чи іншому правопорушенні, злочині. Отже, у Коментарі до Кримінального кодексу України винність розглядається як обов'язкова ознака злочину, що виражає його (злочину) внутрішній психологічний зміст – психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків [6, с. 33]. У цій ознаці – «винність» – відбивається найважливіший конституційний принцип – суб'єктивного ставлення до вчиненого, тобто відповідальності суб'єкта злочинця.

Згідно зі статтями 23–25 Кримінального кодексу України залежно від інтелектуального та вольового змісту психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння закон поділяє на вину умисну і вину необережну [7]. Проте, наприклад, С. Соммер, що розвив у практичній філософії поняття «моральна фізика», взагалі не схильний визнавати «неумисний злочин», «вину з необережності», «обмежену ступінь вини» тощо. Як в юриспруденції незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення, так, на думку С. Соммера, не можна виправдовувати людину, якщо вона не розуміє, що відбувається у глибинах її підсвідомості, тому що незнання є відносним. Завжди існує відповідна ступінь усвідомленого наміру. Отже, абсолютно безвинних,

на думку мораліста, не існує [3, с.152]. Також закон розцінює бездіяльність, що привела до негативних наслідків, як різновид правової вини, оскільки це свідомий умисний акт волі людини. Елементом об'єктивної сторони злочину може виступати і бездіяльність як свідомий вольовий акт поведінки людини [8, с. 480].

Водночас вина є умовою відповідальності як громадян, так і юридичних осіб. Проте сьогодення деконструктивна мораль відчуває кризу відповідальності. Так, С. Соммер услід за Х. Ортега-і-Гассетом відмічає «повстання мас» як актуальний і найвагоміший чинник сучасності [3, с. 35]. На його думку, етап повстання мас змінюється тиранією мас. Притаманні останній недорозвинута індивідуальність і психічна неповноцінність представників юрби сприяють розвитку безвідповідальності, оскільки юрба анонімна і як наслідок безвідповідальна. Саме це і є одна з головних причин, що несвідомо ваблять людину до юрби. Натовп надає людині низку приємних можливостей, що захоплюють її тваринні інстинкти, звільняє від моральних заборон та від пригнічення власних бажань за відсутності почуття вини. За подібного психічного самогубства абсолютні моральні норми і цінності зникають взагалі, і особа більш не відчуває загрози покарань з боку суспільства або права [3, с. 37–39]. Той факт, що вина не відома буденній свідомості (на моральному рівні), веде до того, що невідомою вина стає і свідомості правовій (на рівні суспільно-правових, політичних відносин).

Ми встигли зазначити, що юридична термінологія не відокремлює поняття «винність» від поняття «вина». В юриспруденції вина набуває етимологічних особливостей лише залежно від галузі права (кримінальне, міжнародне, цивільне), де тлумачення вини фізичної чи юридичної особи вказує на об'єктивні умови її діяльності чи бездіяльності. Правова інтерпретація вини обмежується вказівкою на «суб'єктивне, психічне ставлення особи» до власних дій та їх наслідків. При цьому вина виступає як така, що визнається обвинувачуваною особою автоматично і синхронно із легітимним доведенням вини особи в ході судового процесу. Таким чином, відверто моральне поняття вини виявляється у правовому контексті практично позбавленим свого емоційного, інтимного, глибоко морального змісту, який інтуїтивно наближує його до понять розкаяння, спокути, сорому, сумління, відповідальності. Якщо в процесуальному праві вина – це результат раціонального, аргументованого та неспростовного доведення, то в етиці вина – це продукт внутрішнього відчуження і самоаналізування, критичного самооцінювання особи. Бути визнаним винним і визнати себе винним – не одне і те саме. Гегель розкривав необхідність визнання для розвитку самосвідомості, він пов'язував його з виходом індивіда за межі свого природного існування і формування самості, що здійснюється завдяки подоланню індивідом природного страху смерті. Філософ зауважував, що завдяки визнанню здійснюється перехід від суб'єктивного до

об'єктивного, тобто перехід від ізольованого індивідуального стану до системи об'єктивних щодо індивіда правових відносин [9, с. 316].

Проблема відповідності вини «зовнішньої» і вини «внутрішньої» цікавить юриспруденцію менш за все. Вона реагує на це зі всією категоричністю справедливості. У доповіді «Торжество мови над насильством» П. Рікьор, за його власним твердженням, намагається ідентифікувати суб'єктів моралі і права за допомогою здібності [10, с. 28]. Він прагне показати, що ми визнаємо, пізнаємо і шануємо людину завдяки тому, чим вона здатна бути і що робити (антропологічний підхід). Виводячи антропологічні підстави суб'єкта, П. Рікьор виділяє його чотири ідентичності: суб'єкт мови, суб'єкт дії, суб'єкт оповідальної ідентичності та суб'єкт відповідальності. Інституціональні відносини з «іншим» виникають надто рано – на першому етапі – безпосередньо із мовної практики. Стосовно дії треба зауважити, що діяти означає діяти разом з кимось або проти когось, тобто дія завжди є взаємодією. Отже, вияв другої ідентичності – це здатність визнати самого себе як такого, що здійснив свої дії. Третій різновид суб'єкта – це той, хто може розповісти історію свого життя, тобто бути його автором. Четверта ідентичність – це здатність суб'єкта вважати себе відповідальним, що означає не тільки вважати себе тим, хто здійснив учинки, а й нести відповідальність, розплачуватися за наслідки цих учинків, якщо це заподіяння збитків чи злочин [10, с. 28].

У процесі попереднього аналізу ми виокремили два поняття – винність і вина – зі своїми змістовними особливостями. Отже, співвідносячи їх із формами суб'єктивної ідентичності, можна зауважити, що винність виступає на другому етапі – у суб'єкта дії – як наслідок внесених у світ змін. Але лише четвертого суб'єкта – суб'єкта відповідальності – можна назвати суб'єктом моралі і права, тому що саме у нього виникає вина як наслідок самооцінювання і визнання власної недовершеності. Завершуючи цей стислий нарис різновидів суб'єкта, П. Рікьор стежить за тим, що правова проблема виникає, зокрема, через втручання іншого. Отже, як тільки виникає зв'язок з іншим, виникає проблема рівноправності. Винність також передбачає наявність іншого, у той час як вина суто індивідуальна у своєму моральному сенсі. За словами П. Рікьора, доки ми залишаємось у сфері індивідуального, ми стикаємось із моральними проблемами (наприклад, вина), але не з правовими; з проблемою добра і зла, обов'язку і його порушення, але не з проблемою шкоди, заподіяної іншому (тобто винності). Саме із поняттями шкоди, збитку, що завдані іншому, ми одночасно потрапляємо до галузі морального і правового. На рівні відповідальності за свої вчинки ми дійсно потрапляємо до сфери власно юридичного.

Поняття суспільного простору дискусії (простору відповідальності) означає у П. Рікьора відношення, яке є більш широким, ніж відношення «я – ти», тому, що вводить третього, тобто того, кого ми зустрічаємо як додаток до нас самих у певному інституті. Права і обов'язки ми набуваємо у суспільному

просторі. Особистий займенник, що відповідає даному простору, – не «ти», а «будь-який» – суб'єкт права [10, с. 30]. Можна припустити, що, входячи до суспільного простору дискусії, ми набуваємо певної універсальної ідентичності правового суб'єкта («будь-який»), яка дозволяє діяти згідно зі своїми правами і обов'язками, нести за це відповідальність і набувати статусу винного чи невинного відносно інших «будь-яких». Лише після цього можлива рефлексія власного «Я» та ступеня його вини. За даною схемою винність є первинною, а вина – вторинною.

Проблема вини і винності має своє загострення в процесуальному праві. Отже, П. Рікьор докладно аналізує інститут судочинства з герменевтико-онтологічної точки зору, оцінюючи значення правових суджень і утопізм права взагалі. На його думку, судовий процес – це правове перероблення насильства шляхом перенесення насильства у суспільний простір слова і мови, адже в суді боротьба відбувається у словесній формі. Інститут суду – це інститут, який виносить судження. Винести судові рішення означає поставити крапку в спорі. Функція винесення правового судження полягає у примиренні ворогуючих сторін. Звичайно, це утопія права, але ця утопія укорінена у самій сутності права і становить його основу. Наслідуючи Гегеля, П. Рікьор зазначає, що судові рішення виконує своє соціальне призначення лише тоді, коли воно визнане, і визнане не тільки судьями, а й суспільною думкою і навіть в ідеалі підсудним [10, с. 32–33]. Бути визнаними – проблема для законодавчих принципів, рішень і норм права. Визнання судового рішення/судження – це внутрішнє усвідомлення і прийняття вини підсудним, а не просто розуміння ним своєї винності. Саме це є появою суб'єкта судження, або суб'єкта оповідальної ідентичності, згідно з рікьорівською класифікацією у його антропологічному підґрунті суб'єкта.

Висновок. Виявлено, що суб'єкт винний і суб'єкт, який усвідомлює свою вину, не є одне і те саме. Другий – здатний виникати у правовому дискурсі лише в ідеалі – як суб'єкт судження – в результаті успішного правосуддя, коли підсудний визнав свою вину, утопічність чого усвідомлює навіть П. Рікьор. Перший у свою чергу – це звичайний суб'єкт дії, що бере участь у судовому процесі. Отже, поняття вини і винності мають семіотичні особливості, що заглиблюють їх походження та сенс до рівня природного і позитивного права, ціннісні апарати яких відповідають моралі і юриспруденції. Доведено, що почуття особистої вини і усвідомлення юридичної вини відбуваються не синхронно і не передбачають взаємної необхідності. Як наслідок цього виявляється проблемним визнання особистої вини суб'єктом, який визнаний винним з боку правосуддя. Офіційне обвинувачення скоріше примусить злочинця жаліти себе, ніж критикувати і каятися. Тому особисте визнання моральної вини ґрунтується виключно на достатньому рівні правової свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Этика [Текст] / Мишаткина Т. В., Бражникова З. В., Мушинский Н. И. и др. ; под ред. Т. В. Мишаткиной. – Минск : Новое знание, 2004. – 509 с.
2. Гусейнов, А. А. Этика [Текст] / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. – М. : Гардарики, 2004. – 472 с.
3. Соммер, С. Д. Мораль XXI века [Текст] / С. Д. Соммер ; пер. с исп. – М. : Изд. дом «София», 2004. – 528 с.
4. Камю, А. Размышления о гильотине [Текст] / А. Камю // Кестлер А., Камю А. Размышления о смертной казни ; пер. с франц. А. И. Любжина, П. И. Проничева. – М. : Праксис, 2003. – 272 с.
5. Потребчук, А. Справедливість покарання [Текст] / А. Потребчук // Філософська думка. – 2005. – № 5. – С. 111–123.
6. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст] / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін. ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – вид. 2-ге, перероб. та доп. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2004. – 1152 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Юрид. думка», 2007. – 992 с.
8. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката [Текст] : у 2 ч. / Святоцький О. Д., Захарченко Т. Г., Сафулько С. Ф. та ін. ; за заг. ред. С. Ф. Сафулька. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.
9. Гегель, Г. Система нравственности [Текст] / Г. Гегель // Политические произведения. – М. : Наука, 1978. – С. 298–334.
10. Рикер, П. Торжество языка над насилием: герменевтический подход к философии права [Текст] / П. Рикер // Вопр. философии. – 1996. – № 4. – С. 27–36.

КАТЕГОРИИ «ВИНА» И «ВИНОВНОСТЬ»: ОСОБЕННОСТИ МОРАЛЬНОЙ И ПРАВОВОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Мелякова Ю. В.

Осуществлен компаративистский подход к рассмотрению категорий «вина» и «виновность» с морально-этической и юридической точек зрения. Выявлены особенности их смысловой интерпретации в данных областях знания. Проанализированы проблемы соотношения вины и виновности, вины и ответственности, морального признания и правового признания вины, роли наказания в осознании вины, субъективной идентичности виновного в поле правового дискурса.

Ключевые слова: вина, виновность, признание вины, ответственность, наказуемость, субъект ответственности.

THE CATEGORIES GUILT AND CULPABILITY: CHARACTERISTICS OF MORAL AND LEGAL INTERPRETATION

Melyakova J. V.

The comparative approach to examine the categories “guilt” and “culpability” from moral-ethic and legal points of view was carried out. The characteristics of their semantic

interpretation in the mentioned fields of knowledge were displayed. The issues on the relation of guilt and culpability, guilt and responsibility, moral and legal admission of guilt, role of punishment in recognition of guilt, subjective identity of a guilty person in the field of legal discourse were analysed.

Keywords: *guilt, culpability, admission of guilt, responsibility, punishability, subject of responsibility.*

УДК 17.021.3:355.1

I. I. Севрук, кандидат філософських наук, доцент

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ У ВІЙСЬКОВИХ КОЛЕКТИВАХ

Проаналізовано проблеми управління соціальними процесами у військових колективах в контексті системного та соціокультурного підходів, що дозволило побачити і військовий колектив, і соціальні процеси, що в ньому відбуваються, як соціокультурні феномени. Виявлено специфіку управлінських впливів залежно від притаманних соціальним процесам закономірностей.

Ключові слова: *управління соціальними процесами, військовий колектив, соціокультурний час, соціокультурний простір, соціокультурне середовище.*

Актуальність проблеми. Сьогодні в суспільстві існують різні думки щодо розвитку і майбутнього армії України. Значні соціокультурні перетворення, що охопили українське суспільство, з неминучістю відбиваються і на розбудові її Збройних Сил. Перед українським суспільством постає значна проблема, масштаби якої мабуть ще повністю не усвідомлюються, – створення інноваційної теорії та практики соціального управління, формування нової генерації управлінців, які здатні мислити та діяти в умовах кризового стану суспільства, приймати випереджаючі рішення, ефективно використовувати наявні (і, досить часто, обмежені) ресурси.

Очевидним стає той факт, що одним з найважливіших завдань сучасної армії стає формування корпусу професійних військових фахівців-управлінців, а завданням соціальної теорії та воєнної науки – створення комплексного, системного підходу до проблем управління, в тому числі соціальними процесами у військових колективах, які останнім часом набувають все більшого значення.

З метою вирішення цього завдання в Україні прийняті нормативні документи та створюються необхідні умови для формування готовності офіцерів до управлінської діяльності у різних ланках військового управління (тактичній, оперативно-тактичній та оперативно-стратегічній).